

УДК 94:930.85](477.83/.86)"19/20"
DOI: 10.33402/ur.2023-16-301-313

Тетяна ГОЛДАК-ГОРБАЧЕВСЬКА

*кандидат історичних наук, науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8482-2033>
e-mail: taniagoldak@gmail.com*

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ В ПЕРЕМИШЛІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Проаналізовано особливості українського суспільно-культурного життя в Перемишлі у період демократичних змін в посткомуністичній Польщі, розглянуто вплив на ці процеси влади та громадськості незалежної України. Висвітлено активізацію українських суспільно-культурних товариств Надсяння, насамперед регіональних структур Об'єднання українців у Польщі; відродження національно-культурних та церковно-релігійних традицій на пограниччі шляхом проведення різноманітних фестивалів і свят у Народному домі й інших локаціях Надсяння за участю мистецьких колективів Польщі, України та інших країн. Доведено, що заходом консолідування став для місцевих українців Перший з'їзд перемишлян 23–24 червня 1994 р., проведений Перемишльким відділом Об'єднання українців у Польщі. Розглянуто знакові події, що відбувалися у Народному домі Перемишля кінця 1990-х – початку 2000-х років. Висвітлено роль Південно-Східного наукового інституту, де більше трьох десятиліть проводилися дослідження українознавчого спрямування. Розглянуто діяльність парафій відновленої Перемишльської єпархії Української Греко-Католицької Церкви, їхню участь у національно-патріотичному вихованні вірян, зокрема під час проведення Зеленосвяточних походів на стрілецький меморіал у Пикуличах. Доведено, що налагодженню добросусідських відносин сприяли регулярні українсько-польські суспільно-культурні й політичні заходи. Проаналізовано діяльність Об'єднання українців у Польщі в Перемишлі в рамках волонтерської діяльності, допомоги українським біженцям, багато з яких у 2022 році знайшли прихисток у Українському народному домі. За матеріалами статті засвідчено, що прикордонне місто нині є одним із важливих центрів української громади сусідньої держави, зокрема її культурно-освітнього і громадсько-політичного життя.

Ключові слова: Перемишль, Польща, Народний дім, Організація українців Польщі, діаспора, культура, освіта.

Мета статті – проаналізувати особливості українського суспільно-культурного життя в Перемишлі у період демократичних змін в посткомуністичній Польщі, вплив на ці процеси влади та громадськості незалежної України. Методологія

дослідження ґрунтується на принципах історизму, науковості, об'єктивності та логічності. Використовуються загальнонаукові методи: аналіз, порівняння, узагальнення, і спеціально-історичні: періодизація, історико-порівняльний та ін.

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні особливостей українського суспільно-культурного життя в Перемишлі під впливом процесів демократизації в посткомуністичній Польщі. Висвітлено активізацію українських суспільно-культурних товариств Надсяння, насамперед регіональних структур Об'єднання українців у Польщі; відродження національно-культурних та церковно-релігійних традицій на пограниччі шляхом проведення різноманітних фестивалів і свят в Народному домі й інших локаціях Надсяння за участю мистецьких колективів Польщі, України та інших країн. Розглянуто діяльність парафій відновленої Перемиської єпархії Української Греко-Католицької Церкви, їхню участь у національно-патріотичному вихованні вірян, зокрема під час проведення Зеленосвяточних походів на стрілецький меморіал у Пикуличах. Матеріали статті ще раз засвідчують, що прикордонне місто нині є одним із важливих центрів української громади сусідньої держави, зокрема її культурно-освітнього і громадсько-політичного життя.

Місто над швидкоплинним Сяном, яке розкинулося на семи пагорбах, як і Рим, наповнене багатомістовою історією. Упродовж століть Перемишль зберігав поліконфесійність із сильними українськими, польськими, єврейськими впливами, що відобразилося в етнополітичному, соціально-економічному, культурному просторі та надавало йому колориту «Галицьких Атен». Нерідко його називали також західним форпостом України. Натомість польські дослідники й політики вважали Перемишль Східними воротами Польщі.

У посткомуністичному Перемишлі на тлі демократизації суспільства початку 1990-х років активно відновила роботу українська громада, згуртувавши свої зусилля навколо Українського народного дому, української школи, громад Греко-Католицької та Православної Церков. Проблеми, які постали перед українською громадою Перемишля, перегукувалися з розвитком міждержавної співпраці України та Польщі, державною політикою пам'яті, історичними маніпуляціями радикальних політиків.

Драматичне минуле Перемишля активно вивчали польські дослідники українського походження. Особливо зацікавлення викликав період модернізації XIX – першої половини XX ст., який умовно завершувався депортаційною операцією «Вісла» 1947 р., коли український чинник і вплив були все ще знаковими у прикордонному місті (Колянчук, 2003; Заброварний, 1996; Заброварний, 2012; Заброварний, 2019). Чималий конкретно-історичний матеріал із цієї теми містять красномовні нариси сучасних дослідників Польщі та України, які заохочують до подальших досліджень літопису Надсяння (Пайташ, 2011; Пилипович, 2020; Пилипович, 2022).

Перемишль був рідним для багатьох поколінь українців від княжих часів, доби Галицько-Волинської держави: єпископа Івана Снігурського, скульптора Петра Війтовича, літературного критика Миколи Гнатишака, письменниці Ольги Добрянської-Коренець, художника Теофіла Копистинського, географа Степана Рудницького. У Перемишлі творили автор Національного Гімну, композитор Михайло Вербицький, письменниця Уляна Кравченко, культурно-освітній діяч Анатолій Вахнянин та ін. Перемишль неодноразово відвідували Іван Франко,

Станіслав Монюшко (Stanisław Moniuszko), адже між українцями та поляками Галичини протистояння виявлялося насамперед на політичному ґрунті та значно менше на культурно-побутовому. В умовах Австро-Угорщини в міжетнічній культурній взаємодії спостерігалися елементи акомодациї, коли на рівні поліетнічної монархії формально визнавалися деякі права національних груп, що давало змогу українцям і полякам частково реалізуватися у сфері культури; однак рівня національно-культурної автономії українці не досягли. Участь української інтелігенції по обидва боки Збруча у творенні перших політичних партій, відчуття морального обов'язку та ідентичності з наддніпрянськими українцями сприяло появі в добу Австро-Угорщини низки суспільно-культурних і фінансово-господарських структур: спілки «Народна торгівля», кредитного товариства «Віра», ремісничого товариства «Зоря», осередків «Січі» та «Сокола», хорового колективу «Боян», Українського спортивного клубу «Сян», читалень «Просвіти» й «Рідної школи», що навчали галицьких українців новим методам господарювання, пропагували українську історію та культуру. Особливу увагу українська громадськість приділяла творенню осередків освіти: Бурси Св. Миколая, Гімназійного інституту для хлопців, Українського інституту для дівчат, чоловічої і жіночої гімназій. Важливими центрами духовності та просвіти були парафії Греко-Католицької Церкви, Духовна семінарія і Дяківський інститут. Одним із промоутерів національного життя в місті став досвідчений адвокат Теофіл Кормош, на честь якого в Українському народному домі встановлено меморіальну дошку (Голдак-Горбачевська, 2018, с. 4; Козак, 1998, с. 182–183; Колянчук, 2018, с. 197–216).

Активним було й культурно-освітнє життя місцевих поляків, які за сприяння Римо-Католицької Церкви до і після Першої світової війни організували в місті патріотичні та релігійні свята, театральні вечори. Міщани гордилися працею відомих польських діячів культури й освіти. Зокрема, почесними громадянами міста влада визнала художника Яна Матейка (Jan Alojzy Matejko), єпископа Мацея Гіршлера (Maciej Hirschler), правознавця Францішека Смолку (Franciszek Smolka). Важливими осередками плекання єврейської культури та освіти була міська Велика синагога (Засянська), єврейські суспільно-культурні та торгово-фінансові структури.

У добу нацистської окупації, зрештою, Польської Народної Республіки (ПНР) етнічний склад та національно-культурне життя прикордонного міста кардинально змінилося. Більшість євреїв було знищено, а тисячі українців депортовано комуністичними владами Польщі та Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) у різні райони Української РСР та північно-західні землі Польщі, звідки насильно вивезли німців (Литвин, 2021, с. 472–506).

Національний рух українців у Польщі поживався з кінця 1980-х років ХХ ст.: започатковано відновлення українського військового меморіалу 1918–1921 рр. у підміському с. Пікуличі (Гук, 2006, с. 59–65), відкрито кілька українських часописів; під егідою Організації українців у Польщі згуртувалися Союз незалежної української молоді (створений 1989 р.), Союз українок (1990), Союз українських лікарів (1990), Товариство любителів матеріальної культури Холмщини і Підляшшя (1990), Товариство «Український народний дім» у Перемишлі (1990), Українська скаутська організація «Пласт» (1990), Союз українських підприємців (1991), Товариство ім. Б. Лепкого (1991), Учительське товариство (1991), Клуб правників (1991),

Наукове товариство ім. єпископа Григорія Лакоти (1992), Товариство українців-політв'язнів сталінської доби (1992), Наукове товариство імені Шевченка у Польщі (1994) та ін. (Антипова). Українському відродженню в Перемишлі сприяло відновлення структур українських церков, які в повоєнне двадцятиліття зазнавали чималих утисків комуністичної влади. Знаковим став візит до Перемишля 2 червня 1991 р. папи Римського Івана Павла II (Jan Paweł II), який у своїх промовах визнавав особливу мученицьку роль Греко-Католицької Церкви на цих теренах (Маринович, 2020) та відновив Перемиську греко-католицьку єпархію, призначивши першого після II світової війни єпископа Івана Мартиняка. 1996 р. створено нову Перемисько-Варшавську митрополію на чолі з І. Мартиняком, до якої увійшли Перемисько-Варшавська та Вроцлавсько-Гданська єпархії. Від 1992 р. Перемишль залишався і центром Перемиської митрополії Римо-католицької Церкви (Степень).

Польські та українські вчені міста гуртувалися довкола Південно-Східного наукового інституту (директор Станіслав Степень), де більше трьох десятиліть проводилися дослідження українознавчого спрямування, виходив багатотомник «Україна – Польща: тисяча років сусідства», книги просопографічного та джерелознавчого спрямування. На початку 1990-х років у ньому стажувалися науковці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Новостворені вищі навчальні заклади міста в останні десятиліття поповнило чимало студентів з України.

Заходом консолідування став для місцевих українців Перший з'їзд Перемишлян 23–24 червня 1994 р., проведений Перемиським відділом Об'єднання Українців у Польщі, товариством «Український народний дім» у Перемишлі за сприяння товариства «Надсяння» у Львові та відділу земляцтва «Перемищина» в Торонто. Організаційний комітет з'їзду сформувався у складі: голова – Юрій Стабішевський, члени – Мирослав Сидор і Володимир Середа, координатор – Андрій Чорний, секретар – Михайло Козак. До складу робочого комітету також увійшли місцеві громадські діячі: Степан Забрований, Олександр Колянчук, Ольга Попович, Зенон Павлинський, Юліан Бак, Ярослав Сидор, Ірина Снігур, Володимир Лазорко. Основні заходи з'їзду відбувалися в Народному домі, який на той час орендували у польської влади. Авторитетний місцевий лікар Юрій Стабішевський, який очолював Перемиський відділ ОУП, виклав основні завдання, що стояли перед учасниками з'їзду. Долучились до роботи перемиський воевода Зигмунт Цюпінський (Zygmund Ciupiński) та заступник президента міста Лешко Кшивонь (Leshko Krzywoń). Представники польської влади наголосили на важливості поглиблення польсько-української співпраці та пообіцяли сприяти цьому (Заброварний, 1996, с. 358). У заходах з'їзду відзначилися педагоги Ярослава Поповська і Наталія Волошинська-Ожибко; диригент церковного хору та молодіжних колективів Володимир Пайташ; діяч товариства «Надсяння», колишній вояк дивізії «Галичина» і в'язень сталінських концтаборів Володимир Малкош; відомий підприємець і меценат Євген Борис із Канади. З'їзд перемишлян підсумовувала міжнародна наукова конференція «Перемишль і Перемиська земля протягом віків» за участю науковців Польщі (Олександр Колянчук, Степан Заброварний, Михайло Лесів, Михайло Козак), Канади (Петро Потічний) та України (Феодосій Стеблій, Юрій Лукомський, Володимир Петрик, Микола Литвин, Галина Щерба та ін). Аналогічні конференції відбулися 14–15 листопада 1998 р. (приурочена видатним діячам краю)

(Заброварний, 2001), і 11–13 квітня 2002 р. (присвячена діяльності інституцій Перемищини) (Заброварний, 2003).

Після смерті відомого лікаря Юрія Стабішевського 1994 р. головою відділу ОУП в Перемишлі було обрано підприємця Ярослава Сидора, завдяки якому відновлено згаданий стрілецький меморіал. Суспільно-культурні події насичували українське життя Перемишля: 8–9 жовтня 1994 р. відбувся III з'їзд Спілки українських політв'язнів у Польщі, а IV з'їзд – 22–23 серпня 2003 р. У грудні 1994 р. в Народному домі та на інших сценах міста організували п'ять концертів бандурної музики. З того часу вони стали постійним публічним культурно-музичним заходом у Перемишлі. Двічі в 1995 р. і 1997 р. Перемишль був центром проведення фестивалів української культури, в яких взяли участь провідні митці та науковці Києва, Львова, Варшави, Кракова й інших міст обох країн. Активно долучилася громадськість до святкування 100-ліття Перемиської чоловічої гімназії та Українського інституту для дівчат у Перемишлі 1995 р.

Знаковими подіями, що відбулися у Народному домі, стали: зустрічі з групою офіцерів Збройних сил України; науково-практична конференція, присвячена 50-річчю акції «Вісла» (1997); відзначення 60-річчя священства о. Степана Дзюбини; прем'єра п'єси Д. Гулькевича «Клуб суфражисток» (режисер Г. Цеховська); концерт, присвячений 80-річчю злуки ЗУНР з УНР (1999); концерт фольклорного ансамблю «Древо» з Києва (1999); бенефіс перемиського кабаре «ГРУПА Ініціативна УБ» за участю гостей з Гданська, Ельблонга й місцевих колективів (1999); зустріч із послом України у Варшаві Дмитром Павличком і консулом Зіновієм Куравським (1999). Пам'ятними подіями національно-культурного життя стали: IV з'їзд Об'єднання українців у Польщі (2001), тоді ж у травні – концерт «Журавлів» під диригуванням Я. Вуйціка. Зацікавлення перемишлян викликала зустріч із публіцистом, дослідником українсько-польських відносин Павлом Смоленським, автором книжки «Rochowek dla rezuna» (2001). У місті неодноразово проводилися засідання робочих груп програми «Повернення», зустрічі української молоді та студентства.

На XVII фестивалі в Сопоті у 2003 р. виступили Перемиські колективи: хор (кер. О. Попович), танцювальний колектив «Шашкевичівки» (кер. А. Путько), капела бандуристів «Перемишль» (кер. Н. Якимець), мішаний хор (кер. П. Любівич), хор «Намисто» (кер. О. Попович) та «Ініціативна група УБ» (кер. Б. Попович) (Поточний архів Українського народного дому в Перемишлі). У Народному домі неодноразово відбувалися зустрічі громадськості, гостей з України аж до рівня президентів (Віктор Ющенко побував тут двічі). Звичайно, названі події не охоплюють усіх суспільно-культурних заходів, які проходили в Народному домі, а тим паче не відображають цілісності суспільно-культурного життя українців у Перемишлі. Багато подій відбувалося поза Народним домом (у храмах Греко-Католицької і Православної Церков, на Українському військовому цвинтарі в Пікуличах, у школі та інших культурних об'єктах). Щорічно українська громада проводила традиційні заходи: відзначення Різдва, Йордану на березі Сяну, Маланки, Шевченківські концерти, до яких іноді долучалися представники польської влади та громадськості. Чимало прихильників у Польщі та за кордоном здобув місцевий хор ім. М. Вербицького, його жіноча група «Намисто», дитяча театральна група. Народний дім, як цього прагнули фундатори на початку ХХ ст., став справжнім

осередком національно-культурного життя мешканців, де утверджувалася національна свідомість і гартувалася воля до громадської дії – праці в діаспорі для власного народу (Парнікоза).

Організатором більшості громадських акцій був Перемиський відділ Об'єднання українців у Польщі, якому в 2011 р. нарешті на правових засадах повернули Народний дім. Інтер'єрний простір будинку містить столярні верстати, скрині, бамбетлі, унікальні меблі та рами ручної різьби, предмети господарського вжитку, світлини й ікони – всі ці свідчення українського життя зберігають пам'ять минулого. У споруді довгий час тривав капітальний ремонт (Жибак, 2018). Кошти на ремонт будинку надав польський бюджет (75 %), Світовий конгрес українців і добротинці з Польщі (20 %), уряд України (5 %) (Лозинський, 2022).

Складні проблеми національно-культурного, освітнього та господарського життя українців намагався вирішувати Комплекс загальноосвітніх шкіл № 2 ім. М. Шашкевича з українською мовою навчання (директор Петро Піпка), який об'єднав дитячий садок, початкову школу, гімназію і загальноосвітній ліцей. Соту річницю існування школи ім. Маркіяна Шашкевича в Перемишлі, яка тепер єдиний у Надсянні освітній заклад з українською мовою навчання, ушановано не лише ювілейними врочистостями, але й виданням книжки «Перемиська “шашкевичівка”» авторства проф. Степана Заброварного та Ірини Спольської-Онишко. Водночас школа відзначала 20-ту річницю відновлення діяльності «шашкевичівки» після довгої перерви унаслідок встановлення нових «ялтинських» кордонів, коли Перемишль опинився в межах ПНР, та двохсоту річницю народження патрона школи, поета й отця Маркіяна Шашкевича. Доля «шашкевичівки», яка «зі всіх україномовних шкіл у Польщі є найбільш розбудованим шкільним закладом», нерозривно пов'язана з черговими етапами історії українських культурних змагань у Галичині, а також у Перемишлі. На початку повномасштабної війни Росії проти України школу поповнило більше сотні дітей тимчасово переміщених осіб (Заброварний, 2012, с. 174).

Не тільки духовними, але й комунікаційними осередками для українців у місті стали греко-католицькі та православні парафії, а також Почесне консульство України в Перемишлі на чолі з Олександром Бачиком. Налагодженню добросусідських відносин сприяли регулярні українсько-польські суспільно-культурні й політичні заходи: Дні добросусідства за участю музичних гуртів «Хорея козацька», «Крайка», «Капела Сергія Охрімчука», «Запасака», «Перкалаба»; святкування Івана Купала за щорічної участі польських та українських танцювальних і вокальних колективів, Новорічні забави Маланки. Щороку у Перемишлі та Львові проходять транскордонні джазові марафони, які поєднують десятки музикантів, тисячі українських і польських меломанів. Сподобалася міщанам вистава «Украдене щастя» Івана Франка аматорського львівського театру «У кошику» в сучасній інтерпретації (2016), відзначення Всесвітнього дня вишиванки (2016). В останні роки українські та польські громадські організації ініціювали спільні проекти, зокрема зйомки фільмів, де українська і польська молодь описує власні відчуття у зв'язку з напруженням міжетнічних взаємин у Перемишлі та на пограниччі. Спільний мистецький проект «І знову мурал» вийшов 2016 р. у фінал конкурсу польської мережі крамниць «Теско» «Ти вирішуєш, ми допомагаємо» (основна ідея стінопису – покращення польсько-українських відносин, де 150 проектів, за

які покупці голосували у крамницях, отримали по 5 тис. злотих на реалізацію). На базі Південно-східного наукового інституту в Перемишлі регулярно організують наукові конференції та круглі столи, присвячені складним проблемам історії українсько-польських відносин.

Українська громада намагалася зберегти історичну й культурну спадщину своїх предків, опікуватися місцями пам'яті українців на території Польщі – похованнями на зруйнованих цвинтарях, уцілілими церквами (Позиція української громади; Маленков). Щороку, зокрема й 4 березня 2023 р., громадські активісти Перемишля та околиць організували пам'ятні заходи, присвячені автору гімну України, композитору і священнику Михайлу Вербицькому у селах Млини та Явірнику Руському; вшанували пам'ять загиблих земляків у ході міжнаціональних протистоянь у селах Сагринь, Павлокома. Понад двохтисячна українська громада Перемишля регулярно долучалася до Зеленосвяточних походів до меморіалу УГА та Армії УНР у підміських Пікуличах (Гук, 2006, с. 81–132), вшанування річниць депортацій українців у 1944–1951 рр. Щоправда, в окремі роки (не виключено, що через втручання третіх сил) українські заходи викликали незадоволення у праворадикальних польських політиків, які забули, що без взаємоповаги, знання історичних уроків життя та побуту поліетнічного міста на прикордонні важко будувати спільне європейське майбутнє (Лозинський, 2022; Дзюбак, 2022).

Події 2016–2017 рр. у Перемишлі додали напруги в українсько-польські відносини. Погрози польських шовіністів щодо проведення української програми відзначення Івана Купала у Перемишлі не можна вважати тільки настроями польських екстремальних хуліганів, які не відображають поглядів польської нації, влади і суспільства. Зупинення українського рокового гурта «От Вінта» на кордоні польськими владними структурами стало тривожним сигналом для цивілізованого суспільства. Президент Світового конгресу українців Аскольд Лозинський з цього приводу зазначав, що в кожному народі є екстремісти, які несуть замішання та ненависть; однак кожна держава і корінний народ має обов'язок якщо не стримати поведінку таких хуліганів, то принаймні забезпечити безпеку потенційно скривдженій стороні, особливо коли такою стороною є ціла національна спільнота, етнічна меншість у цій державі. Мабуть, не випадково місцем терору стало на певний час українське за історією місто Перемишль, яке сьогодні в Польщі (Лозинський).

Представники Об'єднання українців Польщі щорічно долучалися до акцій вшанування пам'яті жертв насильницьких депортацій та українсько-польського військово-політичного протистояння. На заходах 28 квітня – 1 травня 2017 р. із нагоди 70-х роковин операції «Вісла» головний акцент зробили на особистих долях українців, які пережили примусове переселення зі своїх етнічних земель на північно-західні терени Польщі, і питанні, чи наступні покоління збережуть цю пам'ять та передадуть її своїм дітям й онукам. Голова Об'єднання українців Польщі Петро Тима сказав Радіо Свобода, що українці свідомо локалізували всі заходи у Народному домі. Польська влада не надала українській громаді жодної грантової допомоги для організації заходів із нагоди 70-ї річниці акції «Вісла». У перший день вшанування в Народний дім завітав заступник мера Перемишля, кілька місцевих депутатів. 30 квітня у Перемишлі у греко-католицькому соборі Святого Івана Хрестителя і православної церкві Успіння Пресвятої Богородиці українці Польщі

разом з українцями з України вшанували жертв насильницької операції «Вісла», до якої долучилися радянський та чеський уряди (Терещук, 2017).

На відміну від 2016–2017 рр., коли на вулицях міста з'явилося чимало праворадикалів з антиукраїнськими плакатами, 2018 р. влада міста забезпечила порядок під час проведення Зеленосвятчного походу до стрілецького меморіалу в Пікуличах. Вшанування вояків армій УНР і ЗУНР, які померли у військовому таборі впродовж 1918–1921 рр., традиційно розпочалось із богослужіння у греко-католицькому соборі святого Івана Хрестителя в Перемишлі, яке переросло у велелюдний похід української і польської громадськості й панахиду на українському меморіалі (Терещук, 2018).

У Народному домі Перемишля та Львівському університеті 2019 р. відбулася презентація книжки професора Степана Заброварного «З хроніки Народного дому в Перемишлі (1901–1945)». Як зазначив автор: «Це хроніка не тільки Народного дому, а й життя українців Перемишля першої половини ХХ століття, зібрані з перемишльського та львівського архівів, а також із архівів місцевої преси. Важко собі уявити, але на цій сцені виступала Соломія Крушельницька. Можемо поринути в ту епоху, як люди сприймали визначних українських діячів тієї доби. Народний дім був центром життя українців цих теренів». На цій сцені вперше виконали гімн України на Шевченківські дні (Тимоць).

Завдяки місцевому краєзнавцю Олександрові Колянчуку відновлено місця пам'яті української військово-політичної еміграції міжвоєнної доби. Зокрема, він встановив, де поховані діячі УНР і ЗУНР на головному цвинтарі та цвинтарному полі церкви Успіння Пресвятої Богородиці, вказав на місця їхнього проживання. Матеріали його досліджень можуть стати основою нового туристичного маршруту для мандрівників з України та Польщі (Колянчук, 2018, с. 197–208).

З початком повномасштабного російського вторгнення 2022 р. місцевий відділ Об'єднання українців у Польщі долучився до благодійницької, волонтерської діяльності – допомоги українським мігрантам, багато з яких розмістилися в актовій залі та інших приміщеннях Українського народного дому. До гуманітарної допомоги також долучилося Почесне консульство України, яке з березня 2022 р. працює у тій же будівлі. Активісти ОУП створили місця для ночівлі (50 ліжок), їдальню, волонтерську групу на вокзалі (що перекладала й надавала різноманітну інформацію) для підтримки біженців. За участю влади і громадськості організовано Громадський пункт інформації та збору допомоги Україні (Потрібні волонтери, 2022). Лише за перші пів року Народний дім прихистив більше 5 тис. біженців. За сприяння Об'єднання українців у Польщі відремонтовано приміщення у колишній греко-католицькій семінарії, де облаштовано хостел на 50 осіб для біженців з України, в Народному домі організовано мовні курси й інтеграційні заняття (Лозинський). Під час акції «Свята без тата» провели збір ліхтариків та гуманітарної допомоги для дітей з України, яку вони отримали на Різдво. (Продовжено збір, 2023). Загалом місто над Сяном за перший рік війни прийняло транзитом мільйони українців, які рятувались від війни (Лозинський). Водночас зауважу, що значна частина переселенців, особливо з Центральної та Південної України, недостатньо долучаються до місцевого суспільно-культурного життя, очевидно, через брак досвіду громадського життя і травматичний стан, що породила війна.

Сучасний Перемишль є не лише важливим суспільно-культурним та освітнім центром Польщі, але й найбільшим транспортним хабом для переміщених осіб з України. У ньому працювали численні польські й міжнародні волонтерські структури, Український народний дім, почесне консульство України, які надавали допомогу представникам еміграції та біженцям. Водночас констатуємо, що втрата містом воєводського статусу послабила управлінсько-політичні позиції. Натомість посилилася суспільно-культурна й гуманітарна роль Народного дому, українського комплексу шкіл, громад Української Греко-Католицької та Православної Церков. У зв'язку з розгортанням Росією повномасштабної агресії проти України збільшилася кількість гуманітарних вантажів, які збирали для постраждалих.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Антипова, О. *Об'єднання українців у Польщі*. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Obiednannia_ukraintsiv

Гаврилюк, Ю. (2011). *Хронологіон, 2001–2011: записки*. Перемишль.

Голдак-Горбачевська, Т. (2018). *Українська муза Перемишля: театральномузичне життя у другій половині XIX – початку XX століття*. Львів.

Гук, Б. (2006). *Походи на могили воїнів українських армій XX ст. у Пикуличах*. Перемишль.

Дзюбак, А. (2022). *Біля Сяну ворогів немає: як Польща стала логістичним центром з порятунку українців*. <https://gre4ka.info/statti/69512-bilia-sianu-vorohiv-nemaie-iak-polshcha-stala-lohistrychnym-tsentrom-z-poriatunku-ukraintsiv>

Жибак, Г. (2018). *Українська доля: Перемишль*. <http://ukrpohliad.org/ukrayintsiv-sviti/ukrayinska-dolya-peremysl.html>

Заброварний, С. (2019). *З хроніки народного дому в Перемишлі (1901–1945)*. Львів.

Заброварний, С., Спольська-Онишко, І. (2012). *Перемиська «Шашкевичівка»*. Перемишль.

Заброварний, С. (відп. ред.). (1996). *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Перемишль; Львів.

Заброварний, С. (відп. ред.). (2001). *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Перемишль; Львів.

Заброварний, С. (відп. ред.). (2003). *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Перемишль; Львів.

Козак, М. (упоряд.). (1998). *У пошуках правди про акцію «Вісла»*. Перемишль.

Коляничук, О. (2003). *Меморіали та могили учасників українських визвольних змагань 1917–1921 рр.* Перемишль.

Коляничук, О. (2018). *За нашу і вашу свободу. Учасники українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Місяця пам'яті в Польщі*. Дрогобич.

Литвин, М. (відп. ред.). (2021). *За свободу: українсько-польський діалог та спроби порозуміння*. Львів.

Литвин, М. Хахула, Л. (2019). Українська спільнота пам'яті в Польщі (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Східноєвропейський історичний вісник*, 12, 178–191.

Лозинський, А. Польський шовінізм: навчимося захищати свою гідність. *Українформ*. https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2047416-polskij-sovinizm-navcimosa-zahisati-svou-gidnist.html

Лозинський, А. (2022). Спільне лихо й небезпека зближують наші народи. *Українформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3577537-spilne-liho-i-nebezpeka-zblizuut-nasi-narodi.html>

Маринович, М. (2020). *Українські сторінки понтифікату Івана Павла II*. <https://novapolshcha.pl/article/ukrayinski-storinki-pontifikatu-ivana-pavla-ii/>

Маленков, Р. *Польща. Перемишль. Українська брама Польщі*. <https://ukrainaincognita.com/mista/polshcha-peremyshl-przemysl-ukrainska-brama-polshchi>

Пайташ, В. (2011). *Перемишль. Відгомін минулого (Спогади)*. Перемишль.

Парнікоза, І. Народний дім у Перемишлі. *Прадідівська слава*. https://www.pslava.info/PeremyshlM_UkrajinskyjNarodnyjDim_NarodnyjDimUPeremyshli,330723.html
https://www.pslava.info/PeremyshlM_UkrajinskyjNarodnyjDim_NarodnyjDimUPeremyshli,330723.html

Пилипович, В. (2020). *Естрадна група «Трембіта»: з історії культурного руху українців у новосній Польщі*. Перемишль.

Пилипович, В. (2022). *Спадок: статті і матеріали до історії української культури Надсяння*. Перемишль.

«Позиція української громади у Польщі є одним із ключових орієнтирів для Інституту» – голова УІНП здійснив робочий візит до Перемишля. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pozyciya-ukrayinskoji-gromady-u-polshchi-ye-odnym-iz-klyuchovyh-oriyentyriv-dlya-institutu-golova-uinp-zdiysnyv-robochyy-vizyt-do-peremyshlya>

Потрібні волонтери в Перемишль. (2022, 16 березня). *Наше слово*.

Продовжено збір ліхтариків для українських дітей. (2023, 9 лютого). *Наше слово*.

Степень, С. *Перемишль*. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Peremyshl_mst

Терешук, Г. (2017). *Операція «Вісла» була скерована на винищення українців Польщі – потерпілі*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28460280.html>

Терешук, Г. (2018). «Тут спочивають солдати і офіцери, які боролись за українську державу»: у Польщі вшанували пам'ять вояків УНР. <https://www.radiosvoboda.org/a/29269570.html>

Тимоць, І. (2019). *У польських Млинах вшанували пам'ять Михайла Вербицького*. <http://www.polukr.net/uk/blog/2019/12/werbytsky/>

REFERENCES

Antypova, O. *Obiednannia ukraintsiv u Polshchi*. <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S>

21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Obiednannia_ukrainsiv (in Ukrainian).

Havryliuk, Yu. (2011). *Xponolohion, 2001–2011: zapysky*. Peremyshl (in Ukrainian).

Holdak-Horbachevska, T. (2018). *Ukrainska muza Peremyshlia: teatralno-muzychne zhyttia u druhii polovyni XIX – pochatku XX stolittia*. Lviv (in Ukrainian).

Dziubak, A. (2022). *Bilia Sianu vorohiv nemaie: yak Polshcha stala lohistychnym tsentrom z poriatunku ukrainsiv*. <https://gre4ka.info/statti/69512-bilia-sianu-vorohiv-nemaie-iak-polshcha-stala-lohistychnym-tsentrom-z-poriatunku-ukrainsiv> (in Ukrainian).

Zhybak, H. (2018). *Urainska dolia: Peremyshl*. <http://ukrpohliad.org/ukrayintsiv-sviti/ukrayinska-dolya-peremyshl.html> (in Ukrainian).

Zabrovarnyi, S. (2019). *Z khroniky narodnoho domu v Peremyshli (1901 – 1945)*. Lviv (in Ukrainian).

Zabrovarnyi, S., & Spolska-Onyshko, I. (2012). *Peremyska «Shashkevychivka»*. Peremyshl (in Ukrainian).

Zabrovarnyi, S. (Ed.). (1996). *Peremyshl i peremyska zemlia protiahom vikiv*. Peremyshl; Lviv (in Ukrainian).

Zabrovarnyi, S. (Ed.). (2001). *Peremyshl i peremyska zemlia protiahom vikiv*. Peremyshl; Lviv (in Ukrainian).

Zabrovarnyi, S. (Ed.). (2003). *Peremyshl i peremyska zemlia protiahom vikiv*. Peremyshl; Lviv (in Ukrainian).

Kozak, M. (Comp.). (1998). *U poshukakh pravdy pro aktsiiu «Visla»*. Peremyshl (in Ukrainian).

Kolianchuk, O. (2003). *Memorialy ta mohyly uchasnkyiv ukrainskykh vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rr*. Peremyshl (in Ukrainian).

Kolianchuk, O. (2018). *Za nashu i vashu svobodu. Uchasnyky ukrainskykh vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rr: Mistsia pamiaty v Polshchi*. Drohobych (in Ukrainian).

Lytvyn, M. (Ed.). (2021). *Za svobodu: ukrainsko-polskyi dialoh ta sproby porozuminnia*. Lviv (in Ukrainian).

Lytvyn, M. & Khakhula, L. (2019). *Ukrainska spilnota pamiaty v Polshchi (druga polovyna XX – pochatok XXI st.)*. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 12, 178–191 (in Ukrainian).

Lozynskyi, A. *Polskyi shovinizm: navchimos zakhyshchaty svoiu hidnist*. *Ukrinform*. https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2047416-polskij-sovinizm-navcimosa-zahisati-svou-gidnist.html (in Ukrainian).

Lozynskyi, A. (2022). *Spilne lykho y nebezpeka zblyzhuiut nashi narody*. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3577537-spilne-liho-i-nebezpeka-zblizuut-nasi-narodi.html> (in Ukrainian).

Marynovych, M. (2020). *Ukrainski storinky pontyfikatu Ivana Pavla II*. <https://novapolshcha.pl/article/ukrayinski-storinki-pontyfikatu-ivana-pavla-ii/> (in Ukrainian).

Malenkov, R. *Polshcha. Peremyshl. Ukrainska brama Polshchi*. <https://ukrainaincognita.com/mista/polshcha-peremyshl-przemysl-ukrainska-brama-polshchi> (in Ukrainian).

Paitash, V. (2011). *Peremyshl. Vidhomin mynuloho (Spohady)*. Peremyshl (in Ukrainian).

Parnikoza, I. Narodnyi dim u Peremyshli. *Pradidivska slava*. https://www.pslava.info/PeremyshlM_UkrajinskyjNarodnyjDim_NarodnyjDimUPeremyshli,330723.html https://www.pslava.info/PeremyshlM_UkrajinskyjNarodnyjDim_NarodnyjDimUPeremyshli,330723.html (in Ukrainian).

Pylypovych, V. (2020). *Estradna hrupa «Trembita»: z istorii kulturnoho rukhu ukraintsiv u povoiennii Polshchi*. Peremyshl (in Ukrainian).

Pylypovych, V. (2022). *Spadok: statti i materialy do istorii ukrainskoi kultury Nadsyannia*. Peremyshl (in Ukrainian).

«Pozytsiia ukrainskoi hromady u Polshchi ye odnym iz kliuchovykh oriientyriv dlia Instytutu» – holova UINP zdiisnyv robochyi vizyt do Peremyshlia. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pozyciya-ukrayinskoyi-gromady-u-polshchi-ye-odnym-iz-klyuchovyh-oriientyriv-dlya-instytutu-golova-uinp-zdiisnyv-robochyy-vizyt-do-peremyshlya> (in Ukrainian).

Potribni volontery v Peremyshl. (2022, Berezen 16). *Nashe slovo* (in Ukrainian).

Prodovzheno zbir likhtarykiv dlia ukrainskykh ditei. (2023, Liutyi 9). *Nashe slovo* (in Ukrainian).

Stempien, S. *Peremyshl*. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Peremyshl_mst (in Ukrainian).

Tereshchuk, H. (2017). *Operatsiia «Visla» bula skerovana na vynyshchennia ukraintsiv Polshchi – poterpili*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28460280.html> (in Ukrainian).

Tereshchuk, H. (2018). «*Tut spochyvaiut soldaty i ofitsery, yaki borolys za ukrainsku derzhavu*»: u Polshchi vshanuvaly pamiat voiakiv UNR. <https://www.radiosvoboda.org/a/29269570.html> (in Ukrainian).

Tymots, I. *U polskykh Mlynakh vshanuvaly pamiat Mykhaila Verbytskoho*. <http://www.polukr.net/uk/blog/2019/12/werbytsky/> (in Ukrainian).

Tatyana HOLDAK-HORBACHEVSKA

PhD in History, Research Fellow

International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations

Lviv Polytechnic National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8482-2033>

e-mail: taniagoldak@gmail.com

UKRAINIAN SOCIAL AND CULTURAL LIFE IN PEREMYSHL (END OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)

The article analyzes the peculiarities of Ukrainian social and cultural life in Przemyśl during the period of democratic changes in post-communist Poland, considers the influence of the government and the public of independent Ukraine on these processes. The activation of Ukrainian socio-cultural associations of Nadsyannia, primarily regional structures of the Association of Ukrainians in Poland, is highlighted; revival of national-cultural and church-religious traditions in the border area by holding various festivals and holidays in the

community hall (Narodny dim) and other locations of Nadsyan with the participation of art groups from Poland, Ukraine and other countries. It has been proven that the First Congress of Przemyśl residents on June 23–24, 1994, held by the Przemyśl branch of the Association of Ukrainians in Poland, was a consolidation event for local Ukrainians. Considered significant events that took place in the community hall of Przemyśl in the late 1990^s and early 2000^s. The role of the South-Eastern Scientific Institute, where Ukrainian studies have been conducted for more than three decades, is highlighted. The activities of the parishes of the restored Peremyshk Diocese of the Ukrainian Greek Catholic Church, their participation in the national-patriotic education of the faithful, in particular during the Green Holiday marches to the Riflemen's Memorial in Pykulychy, were considered. It has been proven that regular Ukrainian-Polish social, cultural and political events contributed to the establishment of good-neighborly relations. The activities of the Association of Ukrainians in Poland in Przemyśl as part of volunteer activities, helping Ukrainian refugees, many of whom found shelter in the Ukrainian community hall in 2022, were analyzed. According to the materials of the article, it is proven that the border town is now one of the important centers of the Ukrainian community of the neighboring state, in particular, its cultural, educational and public-political life.

Keywords: Przemyśl, Poland, Community Hall, Organization of Ukrainians in Poland, diaspora, culture, education.